

Lena Gustavsson

KONST 1991-2006

Till Miriam

Lena Gustavsson

KONST 1991-2006

SAMMA SOM HON av Elisabeth Westerlund	7
DRÖMKÖKET av Harald Lyth	24
KONST SOM SERVICE av Milou Allerholm	41
PÅ DRIFT av Håkan Nilsson	58

SAMMA SOM HON

av Elisabeth Westerlund

Tag ett objekt. Gör något med det. Gör något annat med det.
Jasper Jones

För några år sedan satt jag och pratade med Lena Gustavsson om vår kommande ålderdom. Vi skojade om hur vi skulle sitta i var sin gungstol och prata om våra barnbarn, precis som vi då pratade om våra barn. Nu blev det inte så. Lena Gustavsson omkom påsken 2006 i en trafikolycka, tillsammans med stora delar av sin familj. Hon blev 40 år gammal. Det var inte bara en vän, utan också en kollega som hastigt lämnade oss den dagen. Annelie Wallin, Karin Hansson och jag bestämde oss ganska snart för att försöka sammanfatta Lenas konstnärskap och göra den bok hon själv inte hann med. Lena fick inte så lång tid på sig, men hon åstadkom desto mer, och det finns många trådar av olika slag att följa genom åren.

Lena var en ovanligt chosefri person. Lätt att vara med, lätt att bli förtjust i. Aldrig blasé och ointresserad. Under vår konstskoletid på Birkagårdens Folkhögskola var hon och jag ett par månader i Pietra Santa i Italien för att hugga i marmor. Som den stora språkbegävning Lena var dröjde det inte länge förrän hon kunde föra lättare konver-

sationer på italienska. Att beställa mat på lunchcaféet var ett roligt tillfälle för henne att praktisera sina senast inlärdas fraser. Som den mindre språkbegåvade person jag var ställde jag mig alltid bakom henne i kön för att säga den enda fras jag lärde mig på den resan, Anche come lei. Samma som hon. Att leka med orden var ett nöje för Lena, något hon hade gemensamt med sin man, Ola Pehrson. Att tala och kommunicera likaså. Kanske är det en banal slutsats, men jag tror det behovet hos henne gjorde att hon mot slutet av sin konstnärsbana drogs till kollektiva sammanhang på ID:I galleri och som en av initiativtagarna till Minimarket på Konstnärshuset. En vilja att vara med och påverka, tillsammans med andra.

Det var som om Lena hade tittat på sitt liv utifrån och förundrats över hur det gestaltat sig, väl medveten om hur privilegierad hon var med sin familj och sitt kreativa arbete. “Att det kan få vara så bra”, tycktes hon tänka och målade in spargrisar, saltströare, syskon, papegojan Lola och andra husdjur i sina bilder. Sedan är det som om hon lyfter blicken och ställer det egna livet i relation till sitt livslånga intresse för politik och sociala frågor och blir mer och mer upptagen av sambandet dem emellan. En saltströare i form av en nunna och en

Träsket, olja på duk, 1993

mekanisk leksaksinsekt är först aktörer i ett psykologiskt drama, för att några år senare vara utgångspunkt för en diskussion om fördelningsfrågor, rättvisa och global ekonomi. I egenskap av småbarnsföräldrar pratade vi många gånger om just familjelivets rekvisita; nappar, gåvagnar, babygym, bärselen och alla plastfigurer i happy meal-påsen från McDonald’s. Frågan för Lena blev då: “Vem har gjort alla dessa prylar och var, under vilka villkor och till vilket pris?” Här såg hon också möjligheten att låta sina intressen ta en konstnärlig gestalt, men i stället för att själv tillverka ytteligare prylar till en värld som redan har för många börjar hon intressera sig för performativa uttryck, verk bestående av en handling snarare än ett föremål. Tingen blir intressanta som tecken på vårt enorma konsumtionsbehov och en vit plastelefant som har “Made in China” inristat under trampdynan kunde i Lenas verk berätta fler historier än den saga ur vilken den var hämtad.

Tillsammans med Karin Hansson och Annelie Wallin vill jag tacka Längmanska Kulturfonden, Konstnärsnämnden och Kungl. Akademi- mien för de fria konsterna, Göran Lagervalls stiftelse, som alla har

bidragit med ekonomiska medel, utan vilka denna bok vore omöjlig. Det gäller även de 50-tal privatpersoner som bidragit ekonomiskt samt hjälpt till att distribuera boken. Lenas familj har tålmodigt svarat på alla frågor under arbetets gång och Berit Pehrson har alltid välkomnat oss när vi behövt få tillgång till Lenas konstverk, som hon förvarar. Vi tackar också våra skribenter för deras insiktsfulla texter som alla hjälper till att belysa Lenas mångfasetterade konstnärskap. Milou Allerholm har skrivit en sammanfattande text om Lena Gustavssons konstnärskap. Håkan Nilsson har satt in Lenas verk *En köpfri dag* i ett större sammanhang och måleriet behandlas av Harald Lyth. Fotografen Anna Larsson har gjort ett stort jobb med flertalet bilder i boken. Tack också till Birgitta Eriksson som lånade ut sin ateljé till fotograferingen. Mija Renström har bidragit med några av fotografierna och Åsa Andersson Broms, Niclas Östlind och Nils Claesson har kommit med kloka synpunkter och tips. Katji Lindberg ska ha stort tack för all korrekturläsning. Och sist, men inte minst, vill vi tacka Lena själv för den tid vi fick tillsammans med henne och för alla de vackra, intressanta och intrikata konstverk hon lämnat efter sig.

Bilder på följande sidor

Interiörmålning, olja på trä, 2001

krita på papper, 2006

Sångstund, aktion på Färgfabriken 2004

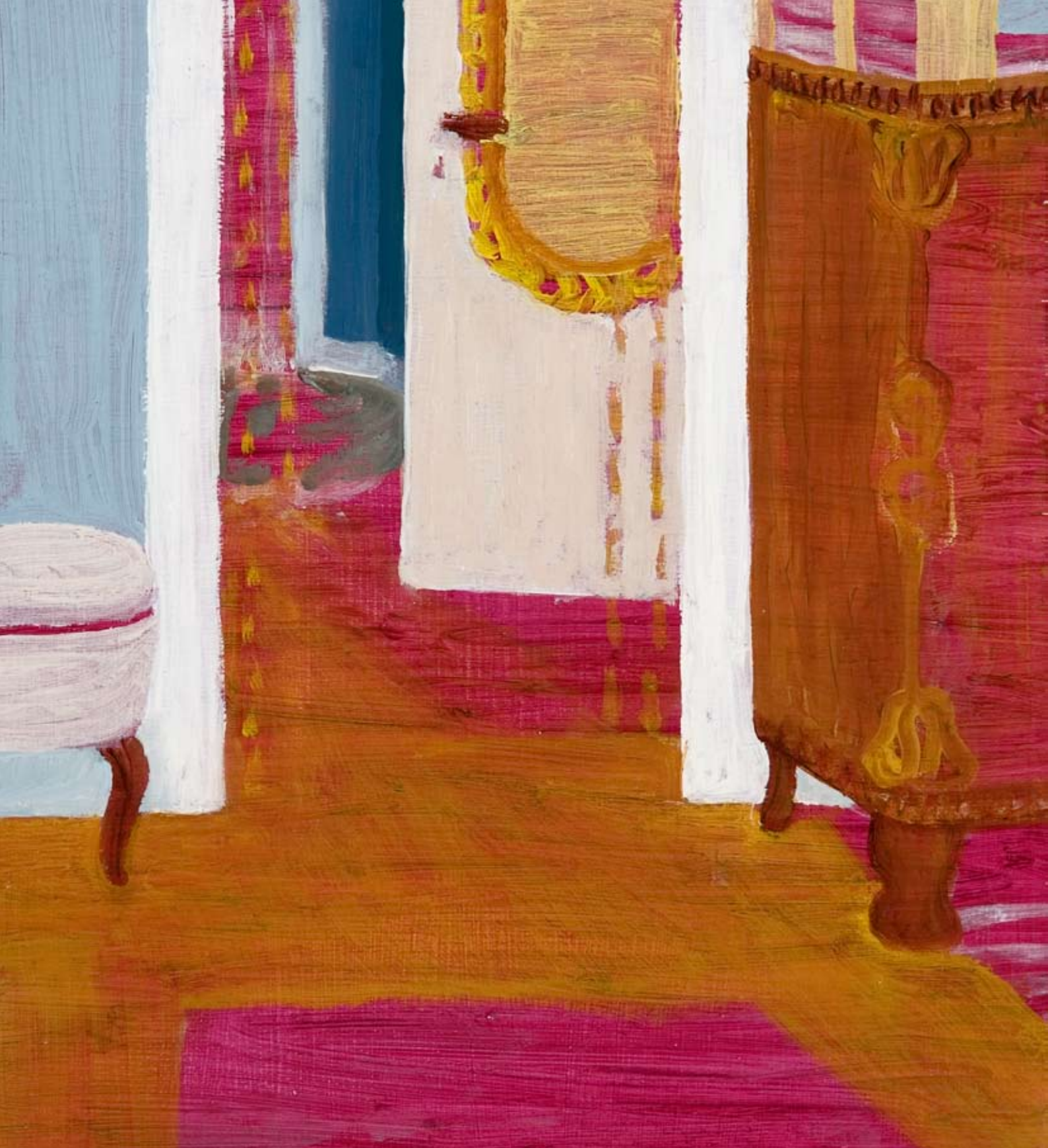
akvarellskiss, 2006

Sångstund, aktion på Färgfabriken 2004

olja på duk, 1997

På floden olja på duk, 1998

del av *Serie*, olja på duk, 1996

När barnet trycker på en knapp startar musiken, snurrandet och massor av kreativa aktiviteter. När barnet trycker på den mittersta knappen samtidigt som snurarna roterar hörs melodier. När barnet trycker på den största knappen samtidigt som snurarna roterar hörs cirkusljud och musik hörs. När barnet trycker på den minsta knappen samtidigt som snurarna roterar hörs elefantens studsar klossarna hörs. Barnet kan också sitta och höra snabel och höra ljud som beläring. När barnet trycker på den största knappen samtidigt som snurarna roterar hörs cirkusljud och musik hörs. När barnet trycker på den minsta knappen samtidigt som snurarna roterar hörs elefantens studsar klossarna hörs. Barnet kan också sitta och höra snabel och höra ljud som beläring.

Blue nun, fotocollage, 1992

visuell återvinning

Le-Je-Lo-la-ny-na, olja på duk, 1993

Interiörmålning, olja på trä, 2001

Tröskel, olja på duk, 1995

DRÖMKÖKET

av Harald Lyth

Jag sitter i ett rum fyllt av Lena Gustavssons efterlämnade verk. De är omsorgsfullt katalogiserade och förpackade och längre fram skall ett urval göras inför en kommande minnesutställning.

Känslan av överklighet förenas med glädjen över att återse målningar som jag för första gången såg i Lenas ateljé på Konsthögskolan i början av nittiotalet.

Där finns självporträttet från 1993 med Lena och systemen Jenny med papegojan Lola på stolskarmen. Kjolarna är djärvt svängda à la Munch. Titeln är omisskännligt Lenas; *Le-Je-Lo-la-ny-na*, en ordlek som bygger på de tre individernas förnamn: Lena, Jenny och Lola. Ordupptagenheten delade Lena med sin Ola och den kom ofta att bli en lustfylld ingrediens i Lenas verk och titlar.

Jag återser målningen av en leopardfläckad pall – eller är det ett ormskinn(?) – som med halvöppet lock visar sitt sidenröda gap. Och jag letar efter en stor målning som jag minns från ett tidigt ateljébesök under Lenas studietid på Konsthögskolan som hon gav titeln *Solar med sälar*. På en strand ser vi sälar som sträcker ut sig i solen; och bland dem, klädd i röd baddräkt, Lena själv; den mest avväpnande av sälar,

där hon med fast blick möter betraktaren. Det var inte bara konstteoretikern i vår grupp som den gången stod handfallen och mållös inför denna kombination av lugn tillförsikt och undertryckt självironi.

Fåglar, grodor och harar hade redan invaderat Lenas måleri när vi första gången möttes på Mejan 1989, jag som professor, hon som elev. Hennes måleri hörde hemma i en naivistisk tradition och jag slogs redan då av hennes förmåga att gå direkt på sin egentliga formulering, förbi alla tekniska och formella problem. Inte för att allt var henne givet, men den lugna tillförsikt och naturlighet som hon hade i sitt oaffekterade väsen praktiserade hon också i sin konst med en överraskande självklarhet.

Under åren som följde kunde man se Lena prova olika uttrycksformer. I ett tidigt verk som hon kallade *Blue nun* arbetar hon för första gången med sammanfogade foton i olika storlekar och där ser vi ett oändligt Babels torn ta form bestående av idel nunnor. Detta är början på ett stort äventyr – en variant av måleri – som kulminerar i de praktfulla verken *The Great Work*, *Blockwork trip around the world* och *A beautiful day*. Med fotokopior som färgläda målar Lena ett livets

Drömköket, olja på duk, 1994

lapptäcke – till synes oändligt – där valör och färg får styra över innehållet för att helhet skall uppstå. Livet återanvänt – en ledstjärna för Lena i konsten och i hennes syn på konsumtionssamhället.

Året efter att Lena avslutat sina studier vistas hon några månader i Brasilien där hon bland annat fördjupar sig i Borges novell *Biblioteket i Babel*. Efter att ha strimlat upp Borges text i svensk och portugisisk version låter hon de båda språken mötas genom att kärleksfullt fläta dem samman. Ett vackert möte och en spirituell kommentar till Borges underfundiga novell.

Det repetitiva, flätandet och det kalejdoskopiska är fenomen som dyker upp i många former i Lenas konst. Vären 1994 äger Konsthögskolans elevutställning rum i gamla Moderna Museets lokaler. Ett foto som togs under utställningen visar redan bredden i hennes val av material och uttryck.

I centrum hänger den lustfyllda målningen *Drömköket* – ett nyckelverk i Lenas produktion. Mot en röd fond tar Lena bokstavligen ett kliv in i sin målning och i den modell hon byggt inför sin examensutställning på Galleri Mejan hösten 1993. Ett schackrutigt golv hopsytt av Lena, en bricka och några granatäppelkärnor breds ut för våra blickar och papegojan Lola blandar sig i leken genom att dyka upp i närheten av en bukett blommor. Hela målningen utstrålar lust och lek, en pricksäker improvisation utanför alla kategorier. I det höga fönstret hänger blyinfattade glas, en förenklad variant av rosettfönstret, där det kalejdoskopiska motivet för första gången presenteras för att senare dyka upp i många varianter i Lenas konst. Där ser vi också början av de enskildheter som efter hand kommer att ingå i *The Great Work* från 1995. Det är början på de förgreningar som i Lenas fall inte är ställningstaganden för eller emot vissa konstnärliga kategorier. Hon griper istället de verktyg hon för stunden behöver med den naturliga avspändhet som är hennes signum. Hennes engagemang i samhällsfrågor innebär inte att hon måste släppa taget om penslarna.

När jag lämnar rummet med Lenas målningar och är på hemväg ser jag målningar för min inre blick: symaskinen ur vilken det väller en väv som inte står att hejda, döda fåglar som tycks korsfästa vid tapetens dekor av krucifix och en liten målning från 2001, en interiör, som med enklast tänkbara medel preciserar ett rum.

Framför mig ser jag en rikt varierad utställning, full av lek och allvar, och jag möter Lenas roade blick när vi betraktar allt som ryms i hennes ”drömkök”. Lenas värld.

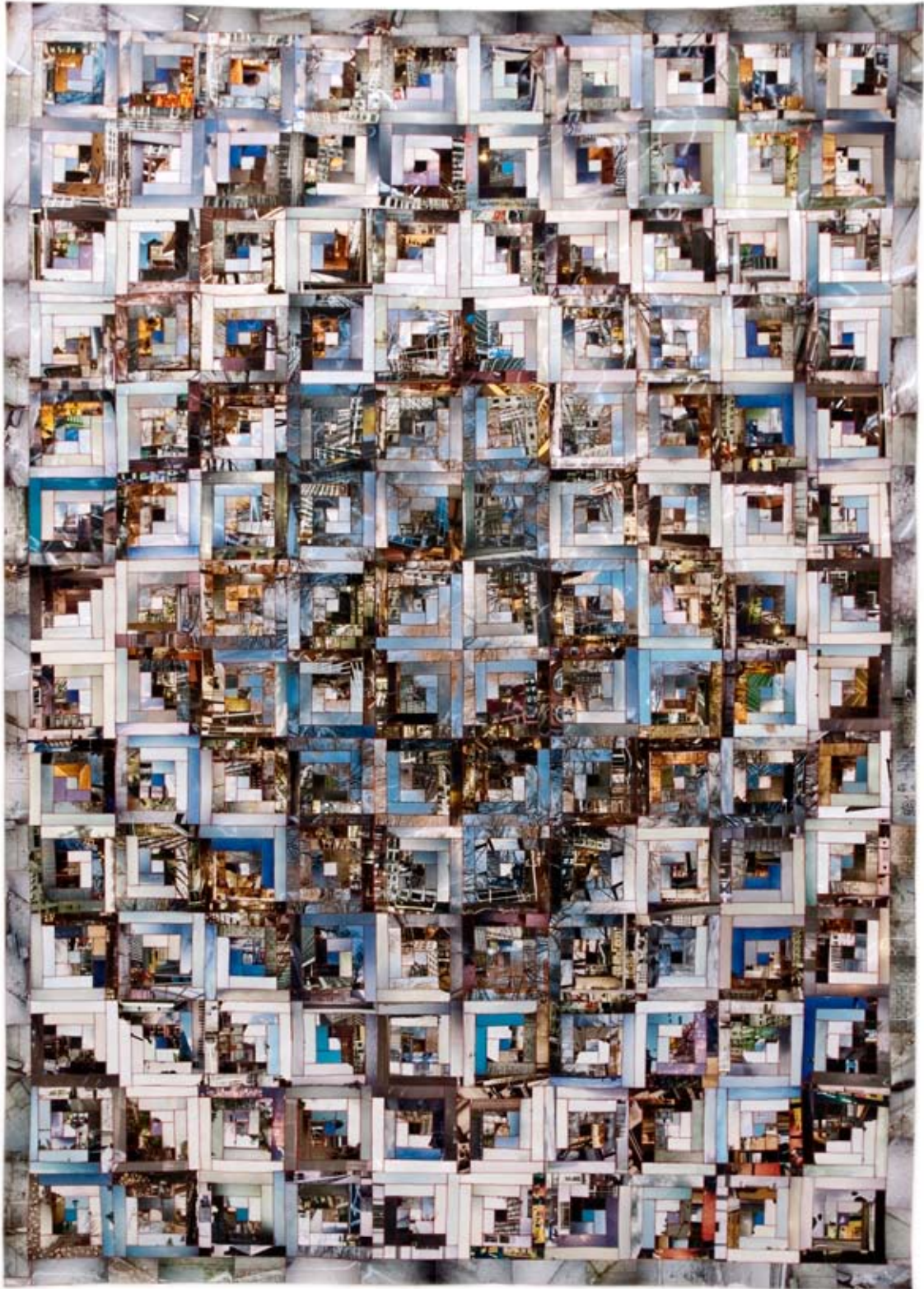

Möbel, olja på duk, 1995

Skärm, olja på duk, 1996.

Loy Cabin / Barn Raising, foto och tråd, 2005.

Interiör, olja på duk 2001

Interiörmålning, olja på trä, 2001

**tag en sak du gillar
lämna något tillbaka**

Cirkulation - ett underbart alternativ

Välkommen till Cirkulationen på Underbara Barnmässan!
Tag en sak du gillar, lämna något tillbaka. Så rullar det vidare.

Förväntningarna på nyblivna föräldrar är höga. Vi förväntas lägga ner hundratusentals kronor på allt från skallror till ny höksinredning. På så sätt bidrar vi till att öka tillväxten och välfärden. Och det är bra för Sverige. Men är det bra i stort? Om man tänker lite längre framåt. Större delen av denna vår globaliserade världs befolkning är inte inbjuden till köpfesten. Många tillbringar sin tid i kamp för vardagen, kanske med att limma ihop någon ny produkt till oss. Vi bidrar till miljöförstöringen. Både när saker produceras och när vi själva tröttnar på dem uppstår mängder av avfall. Om man vill ändra på både orättvisorna och miljöförstöringen i världen kanske inte lösningen kan vara att alla ska leva som vi gör här och nu. Vi kanske måste backa lite. Det är här tanken om Cirkulationen kommer in.

Med föräldraskapet ramlar konsumtionshysterin in över oss, erbjudandena haglar och osäkerheten är stor. Livsstilar ska utstråla även i sandlådan. Vi tror att en viss produkt eller pryl ska göra omställningen och det nya livet lättare att hantera. Vardagsperspektivet tar över, omvärldsanalysen blir grumlig. Man är föräldraledig och privat och inte politisk. Det är en rättighet (skyldighet?) och en avkoppling att shoppa loss. Ursprungsmärkning, produktionsvillkor och miljöpåverkan är bara för jobbiga ord mellan blöjbyten, lämningar och hämtningar. Samtidigt används saker och kläder under de första åren relativt sparsamt. En för oss giftfri, färgglad, interaktiv, ergonomisk bitleksak ratas av användaren till förmån för en kotte. Leksaken är förmodligen tillverkad av en icke förnybar råvara i en alls icke giftfri, färgglad, interaktiv, ergonomisk arbetsmiljö, till låg timpenning.

Och dessutom, när du sen kommer in på H&M eller BR, eller läser de bokklubbs-erbjudanden och leksakskataloger du får i brevlådan, hur kul kan det bli? Rollerna är redan givna, ditt barn är en prinsessängel eller ett krigsmonster. Välj fritt mellan rosa eller combat. Även om det heter att "bara fantasin sätter gränser".

På en plats som Cirkulationen kan man själv lämna in det som man inte behöver längre, men har haft nytta av och vill ska användas. Där kan man själv hitta något nytt, något annat. Liknande platser har funnits förr och förekommer säkert också på lokal nivå, men relativt osynligt.

Cirkulationen är med på den här mässan för att tanken ska synas. Så småningom får den kanske en permanent plats.

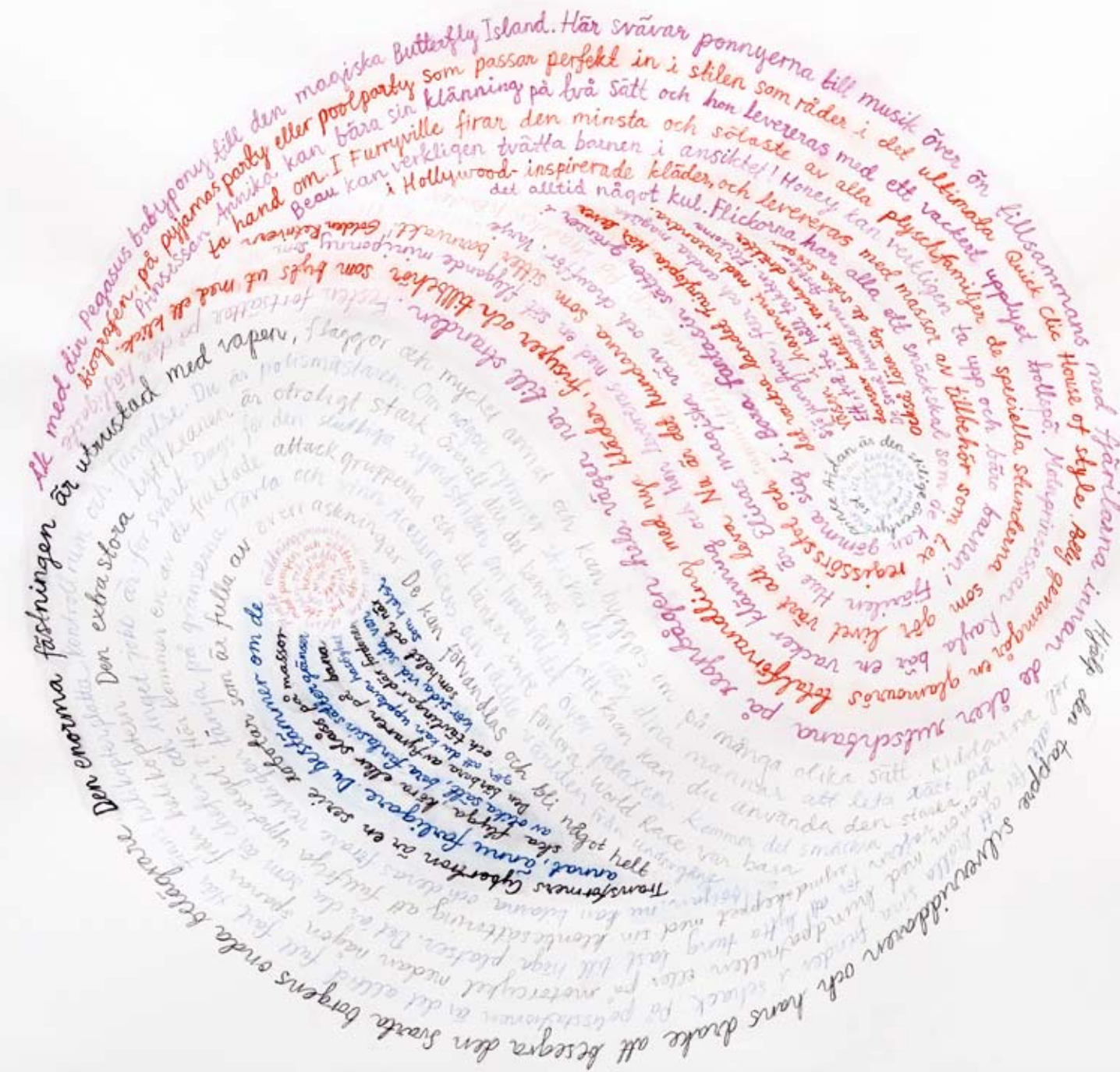
Du kan starta en egen cirkulation i ditt närområde. Det kan börja med en hylla på dagis, BVC, biblioteket... vem vet, det kanske växer till något större.

Välkommen till Cirkulationen på Underbara Barnmässan!
Tag en sak du vill ha, lämna något tillbaka. Så rullar det vidare.

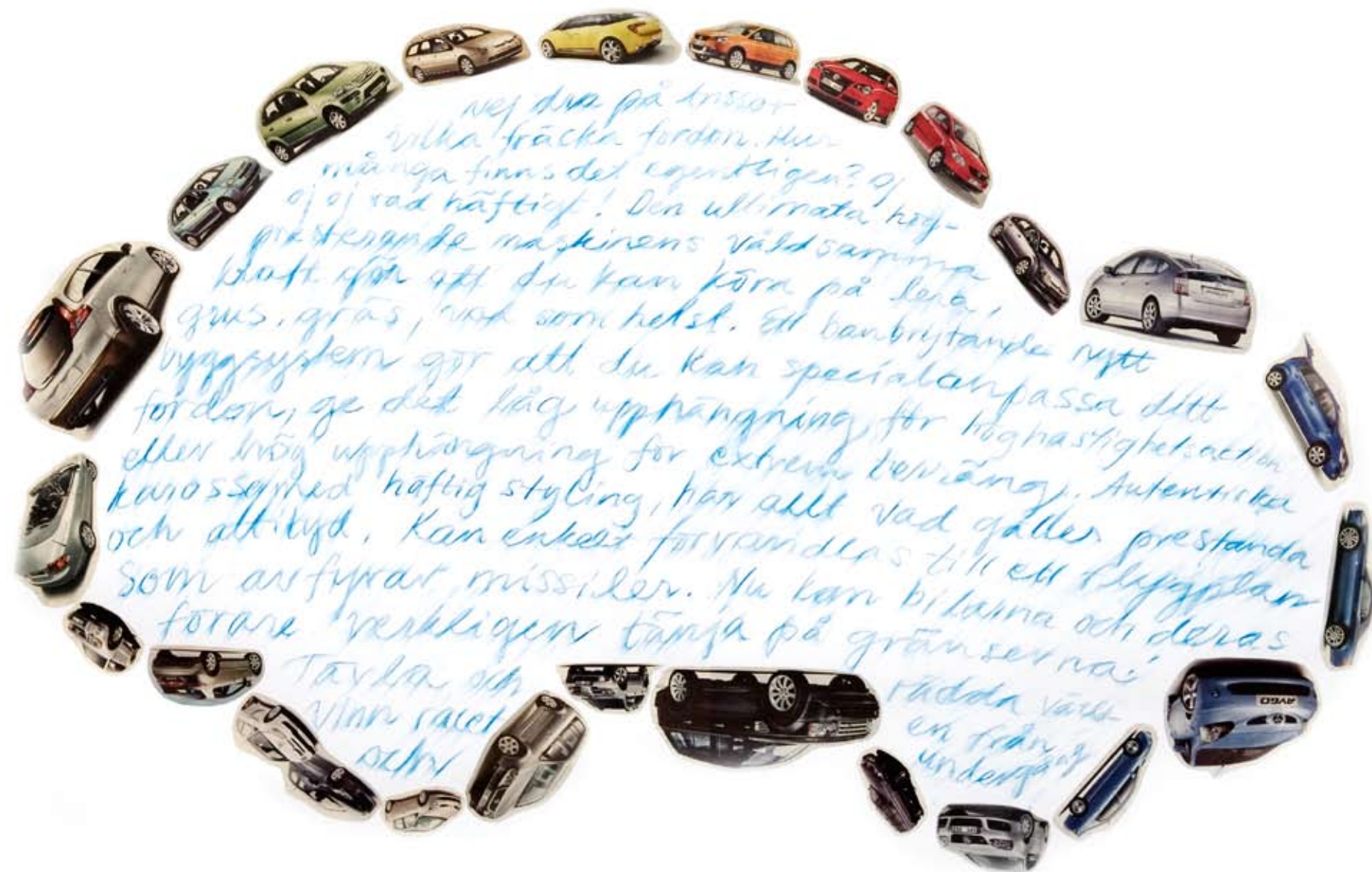
Lena Gustavsson

Cirkulationen, aktion på Underbara barnmässan, 2005

**välj fritt mellan
rosa och combat**

nej dra på trissor
vilka fräcka fordon. Hur
många finns det egentligen? oj
oj oj vad häftigt! Den ullröta höj-
presterande maskinens våldsamma
kraft för att du kan köra på ler, grus,
gräs, vad som helst. Ett banbrytande nytt
byggsystem gör att du kan specialanpassa ditt
fordon, ge det hög upphängning, för höghastighetsaction
eller hög upphängning för extrem benvård. Autentiska
karosserier, häftig styling, har allt vad gäller prestanda
och allt tydligt. Kan enkelt förvandlas till ett flygplan
som avfyrar missiler. Nu kan bilarna och deras
förare verkligen tänja på gränserna.
Tävla och
vinna racet
och
radda värde
en gång
under

KONST SOM SERVICE

av Milou Allerholm

Så har jag gjort det igen: köpt svarta dödskallesonger till den sexårige sonen och pastellfärgade Kittytrosor till tvååriga dottern. Det fanns liksom inget annat i den stora kläddedjans butik. Och jag hade ju bråttom. Jag kommer att tänka på en liten skylt i Lena Gustavssons konstprojekt *Cirkulationen*: ”Välj fritt mellan rosa och combat!”. Med sin enkla och raka formulering sammanfattar den den blandning av maktlöshet och komik man kan känna inför ett genomkommersialiserat och stereotypiskt utbud.

Men det som kännetecknade Lena Gustavssons konstnärskap var att hon inte retirerade inför känslan av maktlöshet. I stället började hon undan för undan konfrontera de frågor vi ställs inför som konsument i allmänhet, och som konsument och småbarnsförälder i synnerhet. Det ambulerande projektet *Cirkulationen* bestod till exempel av en bytarhylla där man kunde lämna in sina gamla leksaker för att ta med sig en annan leksak hem. Denna bytarhylla dök upp vid olika tillfällen och kontexter, från galleriutställningar till Underbara Barnmässan i Älvsjö. Precis som det större arbetet *Cirkeln* fungerade *Cirkulationen* som mötesplats och som plattform för diskussioner. En lekmatte och en mikrovågsugn är allt som behövs för att det ska bli lättare för småbarnsföräldrar att sätta sig ned och prata en stund. Med liknande enkla arrangemang styrde hon utställningarna till att bli en plats för deltagande.

I sin programförklaring till *Cirkulationen* beskriver Lena Gustavsson hur det hela började och hur hon som konstnär försökt inspirera till att konsumera etiskt och ekologiskt, med tanke på långsiktig hållbar tillväxt. Hon skriver:

Projektet utgår ur mina egna erfarenheter av föräldraskap. Jag har blivit mer delaktig i samhället än tidigare (fri konstnär, låginkomsttagare utan barn) och tillhör plötsligt en högtintressant målgrupp. Jag har noterat förändringar i utbud och tilltal i marknadsföring mellan åren 1997, 1999 och 2003. Småbarnsföräldrar utsätts för ett allt högre kommersiellt livsstilstryck på alla inkomstnivåer. Samtidigt oroar vi oss för framtiden. Ska vi ha samma vagn som Britney eller Gwyneth? Ska jag köpa skor och leksaker till mina barn som har limmats ihop av andra barn? Ska jag bara vara glad när allt är billigt och inte undra varför det är det? Vad har våra konsumtionsvanor för konsekvenser i större skala och hur fri är vår välfärds valfrihet? Formuleringarna känns igen från kampanjer både från stadsdelsnämnder/miljö/konsumentförvaltningar samt oberoende miljöorganisationer mm. Det verkar som många vill bjuda något slags motstånd mot ett system som vi verkar ha valt själva men

Cirkulationen, installation på ID:I galleri, 2006

Symaskin, olja på duk, 1996

egentligen kanske inte kan påverka längre. Det handlar mest om att sprida information. Jag försöker nu erbjuda en service som praktiskt tar tag i frågeställningarna.¹

Att betrakta konsten som en ”service” går starkt emot bilden av konsten som kompromisslös och som något som görs bara för sin egen skull. Ska konstnären verkligen arbeta med att stå till tjänst? Man kan säga att den senare delen av Lena Gustavssons konstnärskap alltmer antog formen av ett slags aktivism. Och frågan är om man kan tänka sig ett mer kompromisslöst sätt att arbeta på. En bytarhylla är ett enkelt och effektivt sätt att inte gå med på konsumtionens grundlag – ”I shop therefore I am”, som den amerikanska konstnären Barbara Kruger nitade fast det i ett berömt verk från 1980-talet. Men det är viktigt att poängtera att *Cirkulationen* lika mycket hade karaktären av undersökning, av process att försöka förstå och greppa några av de delar som inverkar på våra liv. Konstnären kunde lyfta ut bilder eller texter från reklam eller broschyrer, vända och vrida på dem, omvandla dem till teckningar eller små skyltar. I en serie teckningar tog hon texter från leksakskataloger och skrev dem för hand i vindlande spiralformer. En form som både gjorde det svårare att läsa ”budskapen” och som skapade en känsla av accelererande implosion.

Lena Gustavssons konst sträcker sig över många uttryck och medier. Det kan tyckas som att beröringspunkterna mellan de senare mer relationella och publika aktionerna och hennes tidigare måleri och fotocollage är få. Men det finns något – en hållning, en blick – som genomsyrar hennes konstnärskap rakt igenom. Hon skriver:

Mina arbeten rör sig mellan måleri, collage, aktioner och service. Den gemensamma nämnaren är tankar om cirkulation i olika former. I måleriet återkommer miljöer, figurer, mönster och objekt som statister i nya avsnitt och berättelser. De senaste måleriprojekten är textbaserade och knyter an till frågor som inspirerat till aktionerna.²

Redan tidigt i sitt måleri börjar hon vända och vrida på vardagliga föremål, på objekt och tecken från sin närmaste omgivning. Hon frilägger dem och sätter dem i nya sammanhang, ger dem nya innebörder och kontexter. Det är som om hon vill kunna betrakta dem från olika vinklar, undersöka hur deras betydelse förändras. Ett exempel är *Pet Voyager*, där en vanlig transportbur för katter målats mot ett ornamentalt mönster i ljusblått och rött. Som i så många av hennes målningar ställs här formalism mot figuration på ett underfundigt sätt. Friläggningen blir ett effektivt medel att förskjuta ett objekts betydelse och ge fantasin spelrum. Den rosa kattburen ser ut att vara på väg ut ur målningen, den blir en fritt svävande farkost på väg mot okända mål. På en gång glasklart tydlig och svårgripbar.

Blockwork trip around the world, fotocollage, 2002, detalj

Många av objekten återkommer i flera målningar, som karaktärer på olika resor. Här finns salt- och pepparströarna i form av nunnor. Här finns leksaks- och prydnadsfigurerna: den röda katten, grisen, ödlan, ormkvinnan. Elden är ett återkommande motiv, både i de mer drömska skymningslandskapen och i hennes många interiörmålningar. I de tidiga målningarna kan man se tydliga referenser till Henri Rousseau eller Paul Gauguin, med symbolladdade färger och landskap. I en målning tittar nunnorna mot en spegel i vilken man ser en orange-blå horisont. De har sällskap med den röda katten och en delfin. De mörka och dramatiska färgerna kontrasteras av figurernas ”sakliga” uttryck. De föreställer objekt, samtidigt blir de aktörer i det drama som utspelar sig.

Från intresset för ytan i denna måleriska tradition är det som om konstnären sedan rör sig till det dekorativa och ytbundna i sin omgivning: hon målar tapetmönster och ornament, stiliserade målningar av frilagda möbler eller objekt. Det sker lekfulla glidningar i de olika verken mellan olika representativa nivåer. Det ofta återkommande ornamentala och prismatiska mönstret (som har sitt ursprung i ett rosettfönster) kan finnas med som en abstrakt bakgrund i en målning, för att i en annan målning ha blivit till ett

lapptäcke som ligger på ett bord med en symaskin. Som om hon målade tillblivelsen av ett annat konstverk.

Lena Gustavsson använder genomgående denna växling mellan det tydligt igenkännbara och det bara nästan gripbara. Just när man har identifierat en form eller figur inser man att den också kan vara något annat. Ska grisen föreställa en gris eller en prydnadsgris? Det är även tydligt i de stora collage, eller lapptäcken, som konstnären gjort av fotografier från det egna fotoalbumet. En mängd fotografier har klippts sönder och satts samman i klassiska lapptäcksmönster. Den visuella effekten är anslående: fotografiernas blanka yta skapar en bländande kalejdoskopisk helhet. På håll är det detta dekorativa mönster man ser. Först när man kommer närmare ser man att de är uppbyggda av små fotografier. Här korsas olika impulser i en och samma stund: viljan att se det övergripande mönstret mot myllret av bilder där en rad situationer utspelar sig. Vi läser in mening, vi ser det välbekanta – lapptäcksmönstret, de vardagliga motiven från familjealbumet – för att i nästa stund erfara hur alla klara meningsstrukturer löses upp.

I lapptäcket sker just detta: vi klipper sönder våra liv och för ihop fragmenten till nya mönster. Brudklänningar, gamla jeans eller handdukar, allt kan användas. Återanvändningen av bilder har förstås

Arrival, olja på duk, 1997

ingen enkel kontext på samma sätt som bytesshyllan i ”Cirkeln”. Här handlar det snarare om ett intresse för betydelsemässiga förskjutningar och transformeringar. Intryck och minnen stuvats om och återanvänds, sammanfogas till nya mönster.

Dessa förflyttningar skapar scener där vardag och fantasi går samman till ett slags magisk realism. Det är lätt att tolka det som utspelar sig i målningarna som mentala scener. (Lek)sakerna har fått liv, men så fort någon tittar på dem blir de stilla igen, väntar på att våra blickar ska rikta sig åt ett annat håll. I en av målningarna, *As when a boat explodes, at night, on film* (1999), står ”nunnorna” och betraktar något som brinner ute i ett hav. Det ser ut som toppen på en gymnastikplint. Som en hemmasnickrad scen från en Hollywood-action.

Denna känsla av något fantastiskt finns med också i Lena Gutavssons senare konstprojekt, hur politiska och samhällsdebatterande de än kan te sig. Konstnären antyder det själv när hon beskriver den performance hon gjorde i Kista galleria under En köpfri dag 2004, där hon samlade vänner och kolleger som i lugnt tempo promenerade omkring i gallerian – med tomma shoppingvagnar.

Att strosa långsamt runt på en rad med tomma kundvagnar i en galleria kanske låter färgigt. Men känslan och upplevelsen förvånade oss alla. En påtaglig frid och ro fyllde oss. Vi behövde inte handla någonting. Detta enkla konstaterande kändes konstigt nog som en djup insikt. /.../ Har det gått så långt att man genom att inte vilja konsumera gör något otänkbart i dag? /.../ En tyst och stilla flow genom larmet. Göra något annat. Ta en paus. Vi kommer att göra det igen. Prova själva. Det är en upplevelse.³

Det har funnits ett intresse för konsumtionens och shoppingens olika yttringar i konsten under hela 1900-talet. Från Eugène Atgets fotografier av skyltfönster i 1920-talets Paris, till 1960-talets popkonst med paradnamn som Andy Warhol och Claes Oldenburg. Under det senaste decenniet har konstnärer som Sylvie Fleury eller Gunilla Klingberg spelat med de aspekter av begär och förförelse som är en bärande del av konsumtion. Andra konstnärer, som Elin Wikström, har gjort hela forskningsprojekt kring den globala konsumtionens effekter. Oavsett hållning – synen på konsumtion har växlat med olika tider och ideologier – har konsumtionen blivit en bärande del i vårt samhällssystem. Ingen blev väl förvånad när George Bush i sitt tal till nationen efter den 11 september 2001 underströk vikten av att alla skulle göra sin plikt och fortsätta – shoppa. Som Boris Groys träffsäkert formulerar det i sin essä *The Artist as Consumer* betraktas det i dag som närmast själviskt och asocialt att inte konsumera:

As when a boat explodes, at night, on film, olja på duk, 1999

Thekkady, olja på duk, 1999

olja på duk 1999

Pet Voyager, olja på duk, 1996

All theories that attribute constant consuming to individual desire are, therefore, underestimating the moral nature of the shopping urge. To behave in a responsible manner towards society nowadays means for an individual to buy as much as possible – regardless of whether he wishes to do so or not.⁴

Vad Lena Gustavsson gör med sin i aktion i Kista galleria är att undersöka ett annat förhållningssätt. Precis som i sina målningar iscensätter hon ett frilagt förlopp, ett förlopp som ”återvunnits” från antikonsumentaktivister på nätet. Vad händer när konstnären presenterar denna aktion som konst? Att omsätta tanken (vi behöver inte konsumera) till handling är en central punkt i hela arbetet. Helt enkelt: att se vilka känslor och händelseförlopp som dras igång. Aktionen föreslår egentligen inte någon slutgiltig lösning. Man kan se det som en utopisk fantasi som kommer att förbli en fantasi. Eller som ett konkret och realistiskt förslag inom ett befintligt system: konsumera mindre. Verket är på det sättet lika mycket ett idéprojekt som aktivism.

Verkets första del var aktionen, som alltså ägde rum under En köpfri dag. Den andra delen var den video som konstnären ställde samman som dokumentation, och som visades på en utställning i samma galleria några månader senare. Båda gångerna skedde ingripanden från de ansvariga: under själva happeningen kom väktare och framförde ledningens ”synpunkter” på det hela. Men eftersom det vore magstarkt att hävda att människor som går i gallerian inte får ha tomma shoppingkorgar fick aktionen fortsätta, även om konstnären gick med på att stänga av en av kamerorna. Men när videon senare visades på en utställning i gallerian stängde de ansvariga till slut hela utställningen med motiveringen att dess budskap gick mot handlarnas intressen.⁵

Det är förstås häpnadsväckande att ledningen för gallerian anser att verksamheten inte tål en enskild röst, ett konstverk, som betraktar shopping och konsumtion från ett kritiskt perspektiv. Det är också anmärkningsvärt att de så ogenerat visar till vilken grad en galleria är ett villkorat offentligt rum. Att de utan att blinka utövar censur mot en konstutställning, för ett verk som knappast är stötande i några som helst rimliga bemärkelser. Vilken yttrandefrihet råder egentligen innanför gallerians väggar? Händelsen påminner om återkommande diskussioner det senaste decenniet om utvecklingen i dagens stadsplanering: hur kommersiella intressen alltmer styr utformningen av – och tillgången till – det offentliga rummet. Gallerian har blivit själva sinnebild för denna utveckling. Lena Gustavssons arbete – och reaktionerna mot det – riktar ljuset mot hur konsumtionens tempel fungerar, vilka premisser de bygger på.

Det är intressant att se hur de mest fredliga och lågmälda konstnärliga arbeten ofta väcker starka reaktioner när de tar plats utanför

konstvärldens gängse institutioner. Det är också intressant att se vem, eller vilka intressen, som reagerar i de olika fallen. Man kan jämföra med några av de samhällskritiska konstverk som gjordes på 1960-talet, och som i flera fall slutade med att konstnären ställdes inför rätta. Carl Johan De Geer blev dömd för uppvigling och skymfande när han skrev ”Kuken” över svenska flaggan. Sture Johannesson åtalades för att på sitt Galleri Cannabis i Malmö ha visat en bild på folkpartiledaren Sven Wedén med erektion.

En konsthistoriskt och politiskt intressant jämförelse är Jarl Hammarbergs utställning på Galleri Karlsson i Stockholm 1965. Det hela började med att konstnären satte upp ett anslag med texten ”Vägra döda, vägra värnplikt” på dörren. I kort version var händelseförloppet följande: Skylten revs snart ned av två civilklädda polismän, eftersom den bedömdes som uppviglande av åklagarmyndigheten. Hammarberg gjorde då ett nytt anslag med texten ”ägra döda, ägra värnplikt” och placerade i stället de uteslutna bokstäverna på ett annat ställe på plakatet. Dessutom skrev han dit ordet ”konstverk”. Det föll inte heller myndigheten på läppen, efter ett par dagar återkom polisen och deklarerade att också den skylten måste betraktas som uppvigling. De hotade nu att stänga galleriet. Konstnärens finurliga svar på detta vara att ersätta den med en annan skylt där det stod ”Att vägra värn-plikt”, en mening som ju inte har formen av uppmaning och därmed inte borde vara åtalbar. Det slutade med att Hammarberg fälldes och fick dagsböter, trots en rasande debatt i pressen och trots flera sympatiaktioner.⁶

Både Lena Gustavsson och Jarl Hammarberg gjorde lågmälda aktioner som i förlängningen synliggjorde intressen som ansåg sig hotade. I Hammarbergs fall kan man konstatera att åklagaren inte tog hänsyn till förklaringen att plakatet var konst. Inget orimligt i sig, man kan förstås inte göra vilka brott som helst i konstens namn. Samtidigt kan man fråga sig: hade Hammarberg blivit dömd för samma plakat om han hade burit runt det på stan som ”vanlig” medborgare? Var det i själva verket det faktum att plakatet var konst som provocerade? I samband med ”Cirkulationen” ställer Lena Gustavsson också frågan hur hon ska förhålla sig till de frågor som ställs på sin spets när konstnären kliver ut ur det skyddande och väldefinierande konstrummet.

Konst, aktivism, lobbyism. Sponsring... Privat och politiskt/konstnärlig gestaltning. Ska jag skilja på det ena och det andra eller går det att kombinera? Bygger jag bara mitt eget varumärke som konstnär eller vill jag helst förändra världen? /.../ Vem vill sponsra ett projekt som ifrågasätter ständigt ökad ekonomisk tillväxt? Jag ställer mig själv dessa frågor. Jag är lite förvirrad men målmedveten.⁷

broderi, 2004

Det har blivit alltmer självklart det senaste decenniet att konstnärer rör sig mellan olika roller och konstformer. Hos många märks också en otålighet över konstens förmodade separation från liv och politiska processer. Många har helt enkelt tagit klivet ut i samhälleliga instanser för att direkt vara med och påverka en situation eller ett händelseförlopp. Till skillnad mot 1960- och 70-talens mer protesterande tongångar använder konstnärer i dag ofta en strategi där de går in och arbetar inifrån det system, den organisation, de vill påverka.

Lena Gustavsson återvinner och recyclar, både föremål och tecken. Hon lyfter fram de frågor om konsumtion som var och en av oss är ansvariga att svara inför, vare sig vi vill eller inte. En viktig del av *Cirkulationen* var att påminna om att alla kan starta sin egen cirkulation. Men även när hennes arbeten antog formen av aktivism var tonläget grundat i humor och värme. Det är en hållning jag upplevde som grundläggande för Lena Gustavsson. Aktionen i Kista galleria var menad som – och förblev, trots att ledningen stängde utställningen – en fredlig handling. Samma sak i de mötesplatser och byteshyllor hon arrangerade: stämningen var alltid välkomnande och öppen.

Ibland kunde humorn vara komiskt abrupt, som i en broderad bonad som fanns med i flera versioner av hennes senaste installationer:

Insigt o flit
Kreativitet o flow
Snille o smak
Kiss o bajs

Med åtta enkla ord pekar hon på värdehierarkier som genomsyrar samhället. En annan av mina favoriter är ett verk som utgår från en enkel handskriven lapp där konstnären listar grötsorter för barn som säljs i vanliga matbutiker. Jag räknar till arton stycken, en komisk inköpslista:

banangröt
majshavregröt
havregröt med äpple
risgröt med äpple och mango
mild havregröt med päron, äpple och hallon
fruktgröt med päron och banan
fullkornsgröt
majsgröt
mild havregröt
risgröt banan
äpplegröt
päronäpplegröt ekologisk
havregröt päron banan
mild fullkornsgröt
fruktgröt päron, äpple, aprikoser
müsliogröt päron banan
aktiva barn-gröt

Jag sätter punkt för den här texten den 10 december 2007. Julhandeln är i full gång, sonen önskar sig ett Nintendospel. I dagens tidning publiceras en annons från Svenskt näringsliv som med en aggressiv underton gör det som Boris Groys ringar in i sin text: utmålar dem som ställer sig kritiska till konsumtion som arga, tråkiga – och moraliskt farliga. Jag läser Lena Gustavssons inköpslista en gång till, skrattar åt den rundgång den skapar i huvudet. Och konstaterar att vi hade behövt henne. Hennes vänliga tålmod, envishet och öppna hållning.

1 Lena Gustavsson, presentationstext "Cirkulationen", 2005.

2 ibid.

3 Lena Gustavsson, presentationstext av arbetet i Kista galleria, 2004, publicerad bland annat på En köpfri dags hemsida.

4 Boris Groys, "The Artist as Consumer", *Shopping. A Century of Art and Consumer Culture*, Hatje Cantz, 2002.

5 Konstnären beskriver händelsen: "Jag blev i mars 2005 inbjuden att visa filmen tillsammans med Lars Arrhenius animation "the Street" i KC - östs projektlokal Kista + konst, belägen i just Kista Galleria. "Två sätt att beskriva och kommentera vårt offentliga rum" ... ur pressreleasen. Filmen stoppades av marknadschefen för Gallerian en vecka in i utställningen med hänvisning till att den "sände fel signaler". När detta kommenterades i Kulturnytt i P1 fick man lämna ifrån sig nycklarna till lokalen samma dag och projektet avslutades i förtid. Händelsen blev en banal illustration den otydlighet som råder i dagens nya villkorade 'offentliga' mötesplatser. Vem bestämmer vad som ska sägas var? Förvirra inte kunderna."

6 För en utförlig beskrivning av händelseförloppet, se Bo Karlssons text "Den svenska konsten 1964-74" i katalogen till utställningen Hjärtat sitter till vänster, Göteborgs konstmuseum, 1998.

7 Lena Gustavsson, presentationstext "Cirkulationen", 2005.

Grötlista, kol och papper, 2004

Köp

banangröt
majshavregröt
havregröt med äpple
risgröt med äpple och mango
mild fullkornsgröt med päron, äpple och hallon
fruktgröt med päron och banan
fullkornsgröt
majsgröt
mild havregröt
risgröt banan
äpplegröt
päronäpplegröt, ekologisk
havregröt päron banan
havregröt päron banan aprikos
mild fullkornsgröt
fruktgröt päron äpple aprikos
müsliogröt päron banan
aktiva barn gröt

(någon du säger?)

olja på trä, 1995-1999

skiss från dator

Miffy	Farbror Joakim	Animal	Grådvärgar	Ruskprick
Molly	Knattarna	Dr Bob	Rumpnissar	Plugg
Alfons	Gizmo-quack	Bunzen honeydew	Lovis	Bamse
Milla	Gnottarna	Beaker	Mattis	Lille skutt
Laban	Fragglarna	Fozzie	Borka	Skalman
Labolina	Tinky winky	Ernie	Skalleper	Farmor
Simba	Dipsy	Bert	Undis	Vargen
Nala	Lala	Tommy ånglok	Katjakaj	Ola grävling
Timon	Poo	Lilo	Bentebent	Mickelina
pumba	Doris	Stitch	Sune	Katten Jansson
Nalle puh	Gösta	Ariel	Håkan	Husmusen
Nasse	Pingu	Grodan boll	Bert	Tom
Tiger	Pinga	Kalle stropp	Jerry	Jerry
Ior	Pippi	Blomman	Da möb	Musse pigg
Kanin	Tommy	Bubblan	Pettson	Långben
Kängu	Annika	Buttran	Findus	Kalle Anka
Ru	Lilla gubben	Mojo jojo	Miffy	Farbror Joakim
Mumin	Herr Nilsson	Borgmästaren	Molly	Knattarna
Snorkfröken	Prusseluskan	Fröken Bellum	Alfons	Gizmo-quack
Muminmamma	Kling	Lebbe slusko	Milla	Gnottarna
Muminpappa	Klang	Johhny bravo	Laban	Fragglarna
Mårran	Emil	Kurage	Labolina	Tinky winky
Lilla my	Ida	Märta	Simba	Dipsy
Snusmumriken	Alfred	Hjalmar	Nala	Lala
Björne	Lina	Scooby	Timon	Poo
Björnen i det blå	Krösamaja	Shaggy	pumba	Doris
huset	Kommandoran	Welma	Nalle puh	Gösta
Byggare Bob	Tjorven	Daphne	Nasse	Pingu
Wilma	Stina	Fred	Tiger	Pinga
Kranis	Båtsman	Fred Flinta	Ior	Pippi
Skopis	Farbror melker	Barney	Kanin	Tommy
Grållen	Ruskprick	Barbie	Kängu	Annika
Plugg	Knorrhane	Action man	Ru	Lilla gubben
Bamse	Olle	Toa nuju	Mumin	Herr Nilsson
Lille skutt	Pelle	Toa wakama	Snorkfröken	Prusseluskan
Skalman	Malin	Toa whenua	Muminmamma	Kling
Farmor	Skrållan	Andy	Muminpappa	Klang
Vargen	Teddy	Buzz lightyear	Mårran	Emil
Ola grävling	Freddy	Grannungarna	Lilla my	Ida
Mickelina	Angelina balle-	Snobben	Snusmumriken	Alfred
Katten Jansson	rina	Karl	Björne	Lina
Husmusen	Mullvaden	Linus	Björnen i det blå	Krösamaja
Tom	Kermit	Gullan	huset	Kommandoran
Jerry	Miss piggy	Leonard	Byggare Bob	Tjorven
Musse pigg	Gonzo	Ronja	Wilma	Stina
Långben	Statler	Birk	Kranis	Båtsman
Kalle Anka	Waldorf	Vildvittror	Skopis	Farbror melker

olja på duk, 1997

**handla genom
att inte handla**

Kollektion vår/sommar 2004, collage, 2004

PÅ DRIFT

av Håkan Nilsson

År 2004, den 27 november, dagen som internationellt utnämnts till ”en köpfri dag”, ledde Lena Gustavsson en aktion i Kista Galleria, ”Sveriges öppnaste galleria” som deras slogan låter. Aktionen var mycket enkel och stillsam, Gustavsson gick tillsammans med ett antal kollegor och vänner med tomma kundvagnar i en procession genom gallerian. På ytterkläderna hade de fäst en lapp där det stod ”handla genom att inte handla”.

Inga ramsor skanderades och inga passager blockerades. Men en rad människor med tomma butiksvagnar, en för platsen ovanlig och obegriplig händelse, väckte gallerians uppmärksamhet. Vaktbolaget grep in och uppmanade deltagarna att ta bort dekalerna med det icke-konsumistiska budskapet. Uppmaningen åtlyddes och processionen fick fortfölja. Det är trots allt inte förbjudet att inte handla.

Några månader senare, i mars 2005, hade Lena Gustavsson och Lars Arrhenius en utställning på Kista+Konst; ett konstgalleri i Kista Galleria som drevs av föreningen Konstnärscentrum Öst. Arrhenius visade den animerade filmen *The Street* och Gustavsson videoverket *En köpfri dag* som bygger på aktionen den 27 november året innan. Det blev för mycket för Kista Gallerias ledning, som krävde att visningen av Gustavssons video skulle stoppas. Konstnärscentrum vägrade fortsätta utan Gustavssons verk och svarade med att stänga utställningen. Kista Galleria beslöt slutligen att stänga Kista+Konst för gott.

Händelseutvecklingen är på många sätt typisk: yttrandefrihet ställs mot makt och territorium. Vi har konstnären som väljer att

ta sitt tillmätta utrymme till förfogande för att reflektera över den situation hon placerats in i. Vi har en omvärld, representerad av Kista Galleria, som förvånades av konstens uttryck. De reagerade med bestörtning när de upptäckte att konsten kan användas till att ifrågasätta deras position, och dessutom på deras egen planhalva. Det handlar om kollisioner mellan världar. Inom konstvärlden är Gustavssons aktion inte alls tvivelaktig, men när handlingen får effekt ”utanför” blir den diskutabel och upprörande (för somliga).

Att olika ”regler” gäller innanför och utanför konstvärlden har fått många att undra över den politiska konstens värde. På ett seminarium nyligen frågade en student mig om jag verkligen tyckte att konstvärlden var rätt plats att föra fram politik och samhällskritik. Svaret är förstås ja, inte minst av den triviala anledningen att konst alltid är politisk i någon mening. Men frågan är inte utan relevans: det föreligger alltid en risk att kritiken mest når till likasinnade som berömmar varandras klarsynthet.

Jag tror att detta var något som Lena Gustavsson funderade över. Hennes aktion på Kista Galleria gjordes delvis möjlig genom att den utnämndes till konst, men förmodligen var hon mer intresserad av vilken effekt den skulle få utanför konstvärlden. Om hon över huvud taget intresserade sig för om ”en köpfri dag” var ”konst” eller inte: Gustavsson fick idén när hon läste om en liknande aktion på aktivistsidan breathingplanet.net, och då var den inte alls avsedd som ”konst”.

Lena Gustavssons aktion i Kista Galleria kan alltså ses som ett

Cirkeln, installation på Iaspis, 2005

”funnet objekt” en sorts ready-made som hon inkorporerade i sin egen värld. Så hade hon arbetat redan tidigare. Vilket medium Gustavsson än använde så infogade hon gärna föremål från sin omedelbara omgivning. Vi kan se det i hennes målningars motivvärldar, liksom i fotocollaget *Kollektion vår/sommar 2004* som består av en sfär av bilder av olika barnvagnar.

En köpfri dag var också ett möte mellan vänner och kollegor, även det en återkommande del av Gustavssons praktik. Redan i mitten av 90-talet fanns fenomenet ”möten” som tematik i hennes måleri. På Iaspis anordnade hon också *Cirkeln* dit man kunde komma och byta leksaker med varandra.

Lena Gustavssons konst kretsade med andra ord redan tidigt kring frågor om ägande, om konsumtion och om alternativa former av ekonomi. Många av hennes verk ligger nära vad den franske kritikern och curatorn Nicolas Bourriaud på 1990-talet kallade för ”relationell estetik”. Konst, menar Bourriaud, har egentligen alltid handlat om socialt utbyte, men på 90-talet kom den att lämna konstobjektet som mellanhand och på ett mer direkt vis inkludera sin publik. Vägen via säljbara objekt, menade han, hade ändå mest visat sig lägga hinder för den kommunikation konsten syftar till.

Bourriauds begrepp passar för att beskriva möten som sker mellan konstnären och publiken inom ramen för en tydligt avgränsad konstnärlig verksamhet, exempelvis en galleriutställning eller en konstbiennial. Träffande exempel är när thailändske Rirkrit

En köpfri dag, video från aktion i Kista galleria, 2005

Tiravanija bjuder publiken på mat under olika konstevenemang, eller italienska Vanessa Beecrofts performances, där modeller från modevärlden tar konstscenen i anspråk. Begreppet stämmer också överens med Lena Gustavssons bytesaffärer på Iaspis.

Mycket av det som skedde inom den relationella estetiken var givande och intressant. I sina värsta former är den en konstform som använder sin publik som material. Det blir publiken, och inte konstnären som utmanas.

Med *En köpfri dag* gick Lena Gustavsson förbi detta. Aktionen riktades förstås mot de andra som var på plats, till vanliga shoppare som inte visste eller brydde sig om att den 27/11 utnämnts till en köpfri dag, till gallerian som institution och till konsumismen som livsstil. Men den var, kanske främst, ett experiment som berörde dem som gick i processionen. I samband med att videoverket presenterades skrev Gustavsson:

Att långsamt strosa runt på rad, efter varandra, med tomma kundvagnar i en galleria kanske låter fånigt. Men känslan och upplevelsen förvånade oss alla. En påtaglig frid och ro fyllde oss. Vi behöver inte handla någonting. Detta enkla konstaterande kändes konstigt nog som en djup insikt.

Detta uttalande för tankarna till vad den franske filmaren, filosofen och aktivisten Guy Debord beskrev som ”dérive”, att driva, i en essä för 50 år sedan. Att driva, menade han, var något annat än att spankulera runt på måfå. Debord använde också begreppet ”psykogeografi” för

att beskriva hur vår omgivning formar och bestämmer vårt beteende. Det är alltså i vår omgivning som den dominerande ideologin manifesterar sig. Flanören, konsumenten, strosar och accepterar därmed den rådande ordningen. Men den som vill utmana eller blottlägga den ideologi som bestämmer, måste ta till ett annat sätt att röra sig:

Dérives involve playful-constructive behavior and awareness of psychogeographical effects, and are thus quite different from the classic notions of journey or stroll.¹

Med *En köpfri dag* återkopplade Lena Gustavsson till frågan om hur vårt rörelsemönster styr vårt beteende och vår medvetenhet. Verket fungerade på två vitt skilda vis. Först fanns det som händelse, ”dérive”, där Gustavsson gick på tvärs med det beteendemönster som platsen var ämnad för. Aktionen omvände kanske inte omgivningen, men den gav henne och de andra i processionen några viktiga insikter. Därefter blevaktionen ett konstverk. Som konst blevaktionen mening enklare att kommunicera till en publik, men också enklare att distansera sig från och känsligare för censur.

En köpfri dag utmanar konstens ramverk från flera håll och pekar på att Lena Gustavsson var på väg mot ett håll som det hade varit spännande att se en utveckling av. Hon efterlämnar frågor som är viktiga för oss alla, konstkonsumenter eller inte, att fundera över.

¹ Guy Debord (1956) “Theory of the Dérive”, <http://library.nothingness.org/articles/all/en/display/314>, 2007-02-23

En köpfri dag, video från aktion i Kista galleria, 2005

Dröm, olja på duk, 1992, beskuren

Omslagsbild *Promenad*, olja på duk, 1993

Foto Anna Larsson, Mija Renström, Annelie Wallin och Lena Gustavsson

Research Annelie Wallin

Redaktör Elisabeth Westerlund

Skribenter Elisabeth Westerlund, Harald Lyth, Milou Allerholm och Håkan Nilsson

Grafisk form Karin Hansson

Tryck Fälth & Hässler 2008

ISBN 978-91-633-2398-0

Huvudsponsorer
Kungl. Akademien för de fria konsterna, Göran Lagervalls stiftelse
Längmanska kulturfonden

 KONSTNÄRSNÄMNDEN

